

יואב שורק

עניין של אמונה

השמרנות היא בשר מבשרה של ההגות המערבית, שצמחה מתהליכים של חילון. אבל מגיניה כיום מצויים במחנה המאמינים

הברית – אף שנמנו על מבקרי הכנסייה הממוסדת – היו אנשים מאמינים, שראו עצמם כמממשי ערכי התנ"ך בארץ החדשה. למעשה, המאמר מלין בעיקר על נטישת המסורת היודו-נוצרית באירופה המערבית, נטישה המובילה אותה להתאבדות – וטוען כי החירויות אומנם נצרפו בכור הנאורות (החילונית), אבל מוצאן הקדום הוא מחשבת המקרא.

המתבונן במאבק שבין פרוגרסיבים לשמרנים ימצא שהוויכוח מתנהל כולו בזירת התבונה האנושית והמסורת התרבותית: מה ראוי ומה מועיל, מה מוסרי ומה נכון, אילו ערכים יש לקדם ולחדש ואילו ערכים יש לשמר ולתקן. זוהי זירה

בגיליון הראשון של 'השילוח' קרא דניאל ג'ונסון, אז עורך המגזין הבריטי השמרני 'סטנדפוינט', "להגן על בשורת החירות המערבית". באיור שצירף מנחם הלברשטט למאמר נראה ראשה הערוף של ליברטאס, הדמות הנשית של פסל החירות, כשמאחוריה דמות הנראית כלוחם דאעש עם סיף בוחק בידו.

במבט ראשון עשוי אפוא הקורא לחשוב שעניין לנו עם מאבק בין חילוניות לקנאות דתית; ויש בכך, כמובן, מידה ידועה של אמת. אלא שה'חילוניות' של בשורת החירות המערבית אינה, וכנראה מעולם לא הייתה, נטולת-אלוהים. ג'ונסון, כותב המאמר, הוא קתולי מאמין, וגם מייסדי ארצות

הצליחו להניף את בשורת החירות המערבית ולכונן מכוחה עולם מנצח, גם כאשר קסתם שפכה ביקורת ארסית (ולא פעם מוצדקת) על הכנסייה. אך מסתבר שבדורות הללו, רק מי שיש לו נקודת אחיזה מחוץ להיגיון המערבי-מודרני – רק מי שאיננו רק בן התרבות הזאת, אלא גם מעוגן באמונה שאיננה נגזרת מן התבונה – רק הוא מצליח להמשיך לראות את בשורת החירות הזו כבת-קיימא ולנסות להגן עליה מפני אויביה.

אבל זו מציאות שאינה יכולה להתמיד. תרבות אינה יכולה להישען על מי שרגלם האחת בה ורגלם האחרת במקום אחר. יתרה מכך: בשורת החירות המערבית יכולה הייתה להתפתח דווקא מתוך המרידה בצורה הדתית שעיצבה את החברה האירופית לפני כן, וגם כיום האויב הגדול הניצב לעומתה חמוש בדתיות פונדמנטליסטית. הציפייה כי הדת בצורותיה הישנות תושיע את המערב מחולשתו היא ניסיון חסר טעם להשיב את הגלגל אחור, והתעלמות מהמשקולות הכבדים שהדת הניחה על ההתפתחות האנושית במשך דורות רבים.

הדת אינה יכולה להושיע את האנושות, אבל האמונה יכולה לעשות זאת. האמונה, כלומר הביטחון הקיומי במה שאיננו ניתן להכלה בידי השכל האנושי – כמו עקרונות הבחירה החופשית (הסותרת את הדטרמיניזם המטריאליסטי), ערך האדם כנזר הבריאה, וההנחה שיש לחיינו כאן משמעות – חייבת למצוא מחדש את מכונה בתוך התרבות שקידשה את הרעיונות אשר קידמו את הציוויליזציה מעידן הנאורות והלאה. האמונה במובן זה מוכרת לנו בעיקר דרך מופעה בתוך הדתות הממוסדות, שמיטיבות להזין אותה ולהעצים אותה דרך ריטואל, הגות ופרקסיס,

של טיעונים וטיעוני-נגד, הנשענים על ההיסטוריה והניסיון מחד גיסא ועל חזונות אוטופיים וערכים מופשטים מאידך גיסא. אבל המתבונן המסתכל מעבר לטיעונים עצמם, יגלה שכמעט כל השמרנים בשיח המערבי היום הם אנשים מאמינים. עם השנים המצטמצם המרחב שבין כתב העת הדתי "פירסט ת'נגו", שנוסד על ידי הכומר ריצ'רד ניהאוז במטרה מוצהרת להביא את דברה של הדת אל המרחב של המדיניות הציבורית – והפך לבמה שבה כותבים גם יהודים אורתודוקסים, וכמרים מכנסיות שונות – לבין כתבי העת השמרניים הקלאסיים, השומרים על מרחק מעיסוק בסוגיות תיאולוגיות. גם שם, מסתבר, חלק ניכר מהכותבים הם אנשים מאמינים – ולרוב אף כאלה המשתייכים לקהילה דתית מוגדרת.

אשוב רגע לבשורת החירות המערבית, שג'ונסון מבקש להגן עליה מפני האסלאם הרדיקלי. מדוע נחלש כוחה של הבשורה הזו? מה הפך אותה לטרף קל לקמים עליה, מהאסלאם ועד לסנינים? לא אחדש אם אומר שהחולשה – או שמא, המוות המוזר של אירופה – מקורה בהתפוררות פנימית, בחוסר ביטחון של הדוגלים בה, במתיחת העקרונות המונחים ביסוד המודרנה עצמה אל האבסורד הנע בין רלטיביזם נטול עוגן לבין אימוץ גורף וקיצוני של אידיאות מופשטות וכוללניות; אבסורד המחליף את תמונת העולם המורכבת והעשירה ההכרחית לקיומה ושגשוגה של ציוויליזציה.

כמו בני הדור הראשון לציונות החילונית, שמה שעוד ספגו ב'חדר' ומרדו בו המשיך להעניק להם נקודת מוצא מאזנת, כך בני הדורות הראשונים לנאורות, שצמחו מתוך קרקע רבת-דורות של אידיאות מקראיות,

הכול חיפשו את הדרך ליישב בין המסורת הדתית לבין ההומניזם האופטימי והנאור המבקש שחרור ממנה; האומנם נחוץ לנו ש'השילוח' של עתה ינער את האבק מהסוגיות שהסעירו את קוראי 'השילוח' הישן, של אחד-העם, ביאליק וקלוזנר?

ובכן, במידה ידועה נראה שכן. אפשר שהאתגר לא נענה כראוי בעת ההיא, והנה כעת הוא מונח שוב לפתחנו, ואפשר שהתמורות הגדולות שחלו מאז בחיים האנושיים מציבים את האתגר הזה מחדש בפנינו, בלבוש חדש. כך או כך, זוהי המשימה הגדולה של ההגות הצעירה בת זמננו. השיח האופנתי על 'הרצף הדתי' ועל ה'מסורתיות' מסתיר מאחוריו דיון עמוק יותר, סבוך יותר, ורחב הרבה יותר, החורג מן המרחב הישראלי-יהודי אל השאלות שהמערב כולו טרוד בהן. אם לא נידרש לאתגר הזה כראוי, ניאלץ, לבחור בין התרוקנות האנושי בשם האידיאות המופשטות של התבונה לבין הקריסה של התודעה המודרנית חזרה אל פונדמנטליזם דתי.

אבל היא יכולה גם ללוש צורות חדשות, רעננות וחילוניות יותר, שתאפשרנה לה להיות את התשתית לתודעה האנושית של הדורות הבאים גם בעבור מי שהצורה הדתית מעוררת בו התנגדות.

אכן, האתגר המונח כיום לפתחם של אנשי האמונה, כמו האתגר המונח לפתחם של אנשי התבונה, הוא אתגר השזירה של היסודות הללו, ומציאת הדרך למודלים חדשים של אמונה שיחליפו את המודלים הישנים של מאבקי 'הדת והחיים'. האנשים השייכים לתרבות המערבית המודרנית, ובה בשעה אוחזים באמונה דתית, נדרשים להיות לא רק שמרנים המנהלים קרב בלימה – אלא גם אנשי רוח יוצרים, המנסחים לדור הבא את הנוסחה של הומניזם מאמין. אולי אין זה מקרה שהרב יונתן זקס, שהמוסד שבראשו עמד לא נתפס בתחילה כיותר מאשר ממסד שמרני, הפך לאחד מהדוברים המבוקשים ביותר בדור האחרון – בכל הקשור לשאלות הגדולות של החיים והתרבות.

באופן משעשע נדמה שהאתגר הזה משיב אותנו אל המאה ה-19, אל הימים שבהם

בדידותו של ליברל

הנטייה להגדיל בירוקרטיה ולצמצם את החופש טבועה עמוק בקרב שוחרי טוב וחוצה מחנות פוליטיים

המועצה מורכבת כולה מנציגי-ציבור מתנדבים, בעלי רקע בתחומי התרבות, והיא נועדה להבטיח הגינות וסטנדרט אמנותי ראוי בחלוקת התמיכות – כאיזון לכוחם של השר, של סביבתו הפוליטית ושל הפקידות המקצועית.

בימים אלה אני מסיים כהונה בת שלוש שנים ב"מועצה לתרבות ואמנות", גוף המלווה את התמיכות שמשרד התרבות מעניק למגוון של מוסדות – מלהקות מחול עד כתבי עת ספרותיים, ממרכזי מורשת עדות עד לתיאטראות רפרטואריים.